

Geschiedvervalsing?

'De Jan Roodenpoortstoren', zo merkte een ervaren monumentenzorger eens sarcastisch tegen mij op, 'is het best bewaarde monument van Amsterdam. We weten precies hoe hij er uitzag, we kennen de materialen en de constructie, de torenvoet zit veilig onder de bestrating, de tekeningen en de begroting om hem te herbouwen liggen klaar, maar het hoeft niet. Geen exploitatiezorgen, geen kritiek op de restauratie, geen kans op verwaarlozing, een complete documentatie; wat wil je nog méér?'

Er zijn nu eenmaal mensen die meer willen. Toen de viering van het 700-jarig bestaan van Amsterdam in het zicht kwam, samen vallend met het Europese monumentenjaar M-75, hadden enkele monumentenvrienden inderdaad het plan om de toren te herbouwen, als geschenk aan de jarige stad en als van verre zichtbaar symbool van de toen alom gonzende restauratieactiviteit. Een aanzienlijk deel van de kosten was al van particuliere zijde toegezegd en er lag een reëel exploitatieplan ter tafel. De initiatiefnemers konden wijzen op precedënten zoals de beroemde Campanile van Venetië die na een instorting compleet was herbouwd of de toren van het Haarlemse stadhuis, die van 1772 tot 1914 was weggeweest en toen tot ieders voldoening bij een restauratie terugkwam. Talrijke prenten tonen aan hoe prachtig de in 1829 afgebroken Jan Roodenpoortstoren daar had gestaan op een knik in het Singel, met zijn sierlijke spits van Hendrick de Keyser boven de vierkante middeleeuwse romp. En dat zou als blijvend feestgeschenk weer terug kunnen komen!

Het mocht niet, Burgemeester en Wethouders aarzelden, stelden een beslissing uit, en gaven ten slotte te verstaan dat geen toestemming zou worden gegeven. De initiatiefnemers keerden teleurgesteld terug tot hun dagelijkse arbeid, het toegezegde kapitaal kreeg een andere bestemming, het plan is alweer bijna vergeten.

De herinnering kwam bij mij op bij de lezing van de artikelen in Heemschut over de restauratie van de paleizen Noordeinde en Het Loo door Steven van Raay. Daarin worden dezelfde argumenten die destijds in discussies tegen het herbouwplan, Jan Roodenpoortstoren werden aangevoerd, duidelijk als criteria geformuleerd. Dat zijn de stellingen:

I. verdwenen onderdelen van gebouwen (of complete gebouwen) reconstrueren mag niet, dat is geschiedvervalsing, II. wat in de loop der tijden in een historisch gebouw (of stadsbeeld) is veranderd mag in principe niet gewijzigd worden want het is als bouwgeschiedenis van waarde, III. als het om praktische redenen al noodzakelijk is te wijzigen of aan te vullen, dan moet het in een herkenbaar eigentijdse vorm, IV. subjectieve waarderin-

gen voor een bepaalde stijl of periode mogen bij een restauratie geen rol spelen.

Naar mijn mening zijn dat veeleer geloofsartikelen dan argumenten. Wie zich niet aan de voorschriften houdt zit op slag in de beklagenbank.

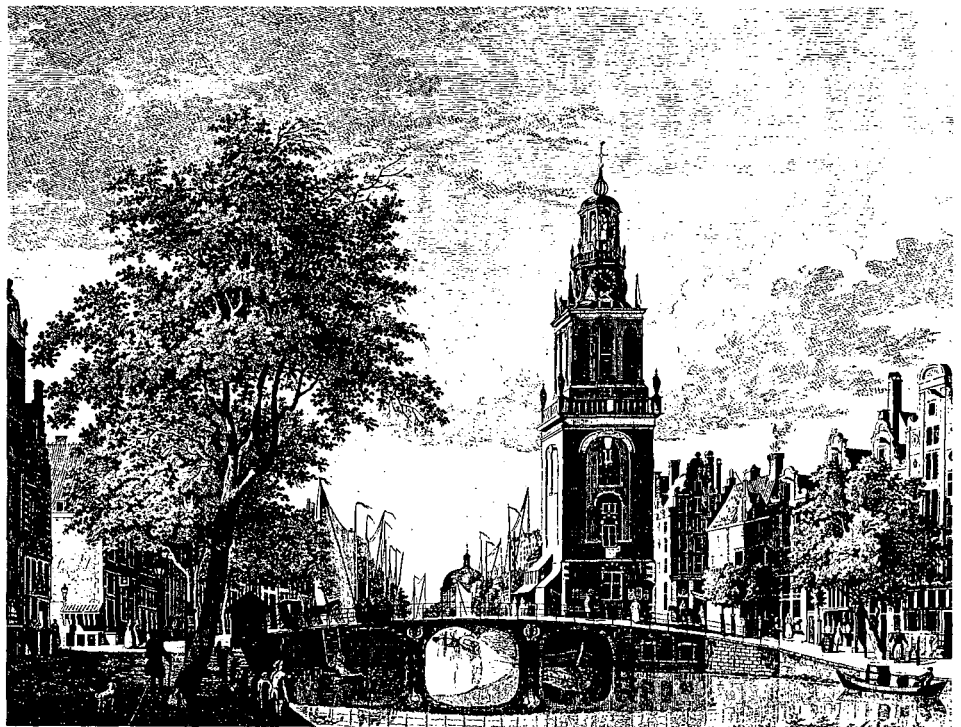
Om met het laatste, de subjectieve waarderling van bepaalde perioden, te beginnen, daarvoor biedt het museum Het Loo interessante aanknopingspunten. Zoals bekend is het gebouw grotendeels 'teruggerestaureerd' naar de periode van de Koning-Stadhouder met verwijdering van veel 19-de en vroeg 20-ste eeuwse toevoegingen.

Nu wil ik het niet hebben over de stralend mooie tuin waarover al zoveel is gezegd en geschreven, maar over de interieurs. Was het ongeoorloofd dat de architect en zijn vele begeleidende adviseurs een 'subjectieve waarderling' hadden voor de oorspronkelijke interieurs van Daniel Marot, waarvan allerlei verrassende onderdelen achter stuc en betimmeringen werden teruggevonden?

Die ruimten zijn rijk en pralend geworden, en in sommige onderdelen - de planken vloeren bijvoorbeeld - toch ook weer van een Hollandse soberheid. Men voelt de echo van Versailles, maar wel op een afstand. Het was nu eenmaal een architectonisch productieve periode, zoals er bloeitijden zijn geweest in de schilder- en beeldhouwkunst, in muziek en literatuur.

De vertrekken die gewijd zijn aan de koningen en koninginnen na 1813 geven een zo getrouw mogelijk beeld van de smaak van hun tijd. Daarvoor zijn meubels, schilderijen, sier- en gebruiksvoorwerpen bij elkaar gezocht, ook uit andere collecties. Oude rekeningen en inventarissen gaven aanwijzingen over de stoffering. Het resultaat is overtuigend, al is het niet waarschijnlijk dat die kamers er ooit precies zo hebben uitgezien toen de desbetreffende koning of koningin Het Loo bewoonde. Daar komt het kwaliteitsverschil tussen verschillende stijlperiodes treffend tot uitdrukking. Er zijn kamers bij van een zo pijnlijke lelijkheid dat men zich afvraagt hoe zo iets ooit kon worden gemaakt en gewaardeerd. Duidelijk blijkt dat in de tweede helft van de 19de-eeuw het eenvoudige burgermeubilair een veel betere vormgeving had dat de inrichting van wat toen de 'hogere standen' heette. Die inrichting is ambachtelijk perfect gemaakt uit de mooiste materialen, maar het product is niet zelden monsterlijk. Dat vertellen mij tenminste mijn eigen ogen- en die van vele anderen - al mag het volgens de inquisiteurs van de restauratiebeginselen niet gezegd, en zeker niet in de praktijk toegepast worden. Terecht hebben de architect en de museumstaf in de kamers die de herinnering aan Willem II en de Koningin Emma moesten vasthouden, gezocht naar het meest karakteristieke voor die perioden; ik kan mij tenminste niet voorstellen dat zij er dezelfde artistieke kwaliteiten in zagen als in de eind-17-de en de 18-de eeuwse ruimten. De bewuste keuze voor de periode 1685-1692 bij het restauratieplan voor het paleis en de tuin, die één geheel vormen, een keuze die gemaakt werd op

De Jan Roodenpoortstoren aan het Amsterdamse Singel, een oorspronkelijke middeleeuwse toren bekroond met een 17de-eeuwse spits van Hendrick de Keyser, waarvan de afbraak (1829) altijd zeer betreurd is. Het initiatief tot reconstructie van deze toren ter gelegenheid van het monumentenjaar M-75 stuitte op weerstand en verzandde. Een dergelijke reconstructie werd niet verantwoord geacht. Afb. Atlas Fouquet, 1783.

grond van historische en architectonische - dus, God zij dank, óók subjectief-aesthetische - overwegingen, heeft bij de inrichting van de vertrekken die verwijzen naar de periode 1814-1940 plaatsgemaakt voor het museale inzicht in de wisseling van smaak en mode. Ik vind het ronduit: schitterend.

En dan de eis van eigentijdse aanvullingen waar onderdelen ontbreken. . . . een verhaal dat ruim vijftig jaar geleden óók al verteld werd en dat toen resulteerde in misgrepen als het raadhuis van Schoonhoven en nog zo het een en ander uit de periode-Jan Kalf. Sinds het herstel van de oorlogsschade, zo zou men mogen denken, is er zóveel gerestaureerd, en is daarbij zóveel kennis verzameld en ervaring opgedaan, dat een theoretische richtlijn die evenzeer is verouderd als de restauratie-theorieën van Viollet-le-Duc en van Cuypers, niet meer van stal gehaald hoeft te worden. Wie zelf restauratiewerken heeft begeleid, weet dat er altijd veel meer moet worden vernieuwd dan de architect en de opdrachtgever lief is. Een groot deel van het werk komt voort uit aangetaste houtconstructies, verkankerd metselwerk, loslatende pleisterlagen, verouderde installaties, om nog maar niet te spreken over het ergste, namelijk zwaminfecties. Daar komt bij de altijd ingewikkelde opgave om moderne gebruikseisen en voorzieningen door een oud gebouw heen te vlechten. Het restaureren is een werk van zoeken, tegen elkaar afwegen en compromissen vinden. Historische overwegingen moeten het soms afleggen tegen constructieve. Wie na een ingrijpende restauratie door zo'n gebouw wandelt en van al die problemen met hun min of meer geslaagde oplossingen geen weet heeft, kan daar gemakkelijk over praten, des te gemakkelijker naarmate hij meer op zijn - óók subjectieve! - voorschriftenboekje afgaat in plaats van rond te kijken en onbevange het resultaat op zich laat inwerken.

De restauratie van een belangrijk openbaar gebouw, zeker wanneer het gaat om een monument met een zó zware historische lading als Het Loo, is werk van specialisten dat bestemd is voor een zo groot mogelijk publiek. Dat publiek verwacht een vormgeving die een duidelijk verhaal vertelt, géén kruiswoordraadsel voor kunsthistorische puzzelaars. Wie dat stokpaard berijden wil heeft nog ruimschoots de gelegenheid in niet-gerestaureerde gebouwen en in afbeeldingen van gebouwen die niet meer bestaan, zoals de in de aanhef genoemde Jan Roodenpoortstoren. Wetenschappelijk onderzoek heeft altijd zijn waarde. Ik wil zelfs aannemen dat de bondieuserie in de neogotische kerken in documentair, cultuurhistorisch en iconografisch opzicht even belangrijk is als de 15-de eeuwse altaarretabels die aan de beeldenstorm ontsnapten. Heel subjectief vind ik het één goedkoop en smaakloos clichéwerk, en het ander altijd boeiend en vaak ontroerend, en ik meen in dat oordeel niet alleen te staan. We moeten de zaken wel uit elkaar houden: documentatie is iets anders dan een gebouw restaureren.

Daar komt méér bij kijken: om te beginnen bouwkundig vakmanschap, stijlgevoel en vormgevend talent, eigenschappen die overvloedig tot gelding zijn gekomen bij de restauratie van de paleizen Noordeinde en het

Loo. Men moet wel totaal van die kwaliteiten verstoken zijn om dan het woord 'geschiedvervalsing' te gebruiken!

Geurt Brinkgreve

REACTIE: STEFAN VAN RAAY

auteur van de beide artikelen over de restauratie van het Paleis Noordeinde (september- en oktobernummers 1984, Heemschut)

Terwijl ik me zeker bewust ben van de inzet en het enthousiasme van de heer Brinkgreve voor het behoud van bedreigde monumenten, moet ik toch vaststellen dat zijn opvattingen recht tegenover de mijne staan. Vanzelfsprekend heb ik ook mijn gevoelsmatige voorkeur voor sommige resultaten van uitvinding, verbeelding en ordening, dus, zo men wil, kunstuitingen door mensen bedacht en gemaakt. Die uiterst persoonlijke ervaring is misschien wel de drijfveer, maar niet het uitgangspunt voor de manier waarop ik mijn vak beoefen.

Dat uitgangspunt is de nieuwgierigheid naar de redenen, waarom kunst gemaakt is, naar haar boodschap of het verhaal dat eruit spreekt, naar het gebruik en de wijze waarop mensen naar die kunstuitingen keken en kijken, naar de waardering bij het ontstaan, in de tijd daarna en nu.

De beweging en de verandering in kunstuitingen is verbonden met onze voorouders en met onszelf. Die nieuwgierigheid beperkt zich daarom niet tot een bepaalde periode of een klein afgebakend terrein en stelt zichzelf geen grens door persoonlijke voorkeur of eenzijdige waardering zonder inachtneming van de opvattingen van andere generaties of van onszelf.

De heer Brinkgreve haalt in zijn reactie op de artikelen over het paleis Noordeinde met name Het Loo als voorbeeld aan. Dit huis is zeer consequent teruggebracht naar de verschijningsvorm uit het einde van de 17de eeuw en is ingericht als stijkamer museum. Het laat aan duidelijkheid niets te wensen over. De museumfunctie kreeg de eerste prioriteit, de waardering voor de late 17de eeuw was het grootst en heeft geleid tot de schijnbaar perfect gereconstrueerde bevestiging van die periode. De beweging en verandering in de architectuur, decoraties en tuinaanleg, dus de beweging en verandering in de opvattingen van latere bewoners, was niet van belang.

Gebrek aan respect, zelfs ook wel 'dedain' ten opzichte van de opvattingen van latere generaties en de angst voor het voortzetten van de traditie van onze voorouders door middel van het toevoegen van eigentijdse vormen, karakteriseren de restauratieopvattingen ten aanzien van Het Loo en Paleis Noordeinde.

Natuurlijk zijn de kennis uit de na-oorlogse restauratiepraktijk, het hoog gekwalificeerde ambachtelijk vakmanschap en het bouwkun-

dig inzicht gezamenlijk tot zeer veel in staat, maar zij blijven toch, weliswaar onmisbare, maar ondergeschikte, instrumenten en werktuigen voor een visie op restauratie of behoud en zijn nooit een doel op zichzelf.

De heer Brinkgreve heeft zijn persoonlijke waarderingen, die resulteren in bijvoorbeeld zijn bewondering voor de Daniel Marot-interieurs of een uitgesproken mening over de vormgeving van de interieurs van de 'hogere standen' in de 19de eeuw. Dergelijke persoonlijke waarderingen heb ik ook, maar als of Brinkgreve's of mijn persoonlijke waardering als leidraad wordt genomen, leidt die subjectiviteit tot beperking en verstarring. Als kunsthistoricus sta ik achter een visie, die respect toont voor de steeds veranderende opvattingen van onze voorouders en van onszelf, de natuurlijk gegroeide harmonie van schijnbare tegenstellingen, die openstaat naar de toekomst en die niet angstvallig de overzichtelijke beperking van één periode kiest. Uit dat beperkte streven vloeien de uitgangspunten zoals door de heer Brinkgreve verwoord voort.

Ondanks de weigering van de Rijksgebouwendienst en daardoor noodgedwongen de weigering van het architectenbureau om informatie en fotomateriaal vrij te geven, kwamen de artikelen over de restauratie van Paleis Noordeinde de afgelopen zomer tot stand, door de welwillende medewerking van derden, op basis van veel informatiebronnen. Ik ben mij ervan bewust, dat, hoewel de strekking van de artikelen mijns inziens ongewijzigd blijft, het gestelde door deze mij opgelegde werkwijze hier en daar correctie en aanvulling behoeft. In feite is het wachten op de precieze verslaggeving van het architectenbureau en de Rijksgebouwendienst.

Men wees mij inmiddels op enkele punten, die die aanvulling kunnen geven. Zo is wellicht uit mijn beide artikelen de indruk ontstaan dat de commissie van deskundigen, die de restauratie van Noordeinde begeleidde, vanaf het begin van het werk was ingeschakeld. Pas halverwege de duur van de restauratie echter werd deze commissie benoemd, toen bijvoorbeeld de Pieter Postzaal en de grote trap in de achtervestibule al ontworpen en in uitvoering waren. Ook de marmering van de lijsten (bijvoorbeeld in de middenvestibule) en dergelijke ontrok zich vaak aan de invloed van de commissie, die menigmaal van inzicht verschilde met het architectenbureau.

Ook zouden de kosten van de restauratie door de Rijksgebouwendienst steeds streng

bewaakt zijn en de optelsom van basisbedrag zonder indexering, prijscompensatie en inrichting vormen. Dit kan inderdaad zo zijn, maar het feit blijft, dat de centrale Rekenkamer het nodig achtte om te wijzen op de te hoge kosten en te manen tot matiging.

Voorts waren het praktische overwegingen die ertoe leidden, dat de Rode Salon, die inpandig was geworden, lichtgroen van kleurstelling werd. De noodzaak om dan *ook* te kiezen voor symmetrie met de eveneens lichtgroene antichambre van het Bruine Kwartier en voor een Empire-inrichting blijft mij echter niet duidelijk.

Tenslotte wees men mij op de slechte toestand van interieurs en meubilair vóór de restauratie, zodat van beheer of behoud soms geen sprake meer kon zijn. De door mij geraadpleegde adviezen in het historisch onderzoek van het architectenbureau Kruger weerspiegelen echter de lang niet hopeloze mogelijkheden tot herstel die nog bestonden; nergens wordt in deze adviezen de situatie als onoverkomelijk geschetst.

Misschien is de discussie over opvattingen van behoud en restauratie al een oude en voor sommigen een uiterst vermoeiende. Telkens blijkt echter weer dat die nog niet aan actualiteit heeft ingeboet. Voorlopig zet ik daarom mijn visie nog niet op stal.

Stefan van Raay

Naschrift redactie

Hierboven geven Geurt Brinkgreve en Stefan van Raay hun visie weer ten aanzien van het restaureren.

Helaas hebben op de artikelen over de restauratie van Paleis Noordeinde geen betrokkenen en verantwoordelijken gereageerd, noch de leden van de begeleidingscommissie, noch de leden van architectenbureau Kruger. Dit is des te jammer, omdat in de artikelen van Stefan van Raay zeer gedetailleerd wordt ingegaan op enkele onderdelen van de restauratie, die door hem als 'fantasie' worden betiteld. Dit zijn juist de ingrepen, waartegen hij zich verzet. Hopelijk komen er op deze kritische punten nog reacties.